
Les xarxes de sociabilitat dels immigrants francesos establerts a Barcelona

Alexandra Capdevila Muntadas*

Resum

D'ençà dels treballs pioners de Jordi Nadal i Emili Giralt sobre l'allau de francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII, han sovintejat els articles, treballs i recerques sobre aquest fenomen. Tanmateix, una bona part dels estudis realitzats s'han centrat en les dades proporcionades pels llibres de matrimonis, amb l'objectiu d'atansar-se al valor percentual d'aquest col·lectiu en un determinat territori. Així i tot, per bé que podem saber la proporció de nuvis d'origen ultrapirinenc casats en una parròquia, en canvi desconeixem les xarxes de sociabilitat que aquests nousvinguts van anar teixint a la localitat on es van establir. És evident que des de la seva arribada a la nova comunitat receptora fins al seu casament amb una donzella catalana deuriem de passar uns anys d'aclimatació i integració. En aquesta comunicació tractarem d'esbrinar fins a quin punt al segle XVII aquest col·lectiu d'immigrants es va integrar sense massa obstacles a Barcelona, més enllà de la cronologia de les arribades, la procedència geogràfica, les causes d'aquestes migracions i l'ofici exercit pels nousvinguts ultrapirinencs, qüestions ja analitzades en altres treballs per historiadors com Nadal, Fargas, Vilarrúbia, etcètera. D'altra banda, la presència de matrimonis entre francesos i l'establiment de relacions d'amistat i de tipus econòmic entre conciutadans també palesa la dificultat de determinats forasters a arrelar al nou país. En aquest sentit, el recurs a la Matrícula de 1637 ens permet d'intuir com es va desenvolupar la vida d'aquesta comunitat estrangera, alhora que podem copsar l'actitud de les autoritats i de la comunitat receptora respecte a ella.

Resumen

Desde los trabajos pioneros de Jordi Nadal y Emili Giralt sobre el alud de franceses en la Cataluña de los siglos XVI y XVII, han menudeado los artículos, trabajos e investigaciones sobre este fenómeno. Sin embargo, una buena parte de los estudios realizados se han centrado en los datos proporcionados por los libros de matrimonios, con el objetivo de acercarse al valor porcentual de este colectivo en un determinado territorio. Así y todo, aunque podemos saber la proporción de novios de origen ultrapirenaico casados en una parroquia, en cambio desconocemos las redes de sociabilidad que estos recién llegados fueron tejiendo en la localidad donde se establecieron. Es evidente que desde su llegada a la nueva comunidad receptora hasta su boda con una donzella catalana deberían de pasar unos años de aclimatación e integración. En esta comunicación trataremos de averiguar hasta qué punto en el siglo XVII este colectivo de inmigrantes se integró sin demasiados obstáculos en Barcelona, más allá de la cronología de las lle-

* ESAGED (Universitat Autònoma de Barcelona)

gadas, la procedència geogràfica, las causas de las migraciones y el oficio ejercido por los recién llegados ultrapirenaicos, cuestiones ya analizadas en otros trabajos por historiadores como Nadal, Fargas, Vilarrúbia, etcétera. Por otra parte, la presencia de matrimonios entre franceses y el establecimiento de relaciones de amistad y de tipo económico entre conciudadanos también manifiesta la dificultad de determinados forasteros para arraigar en el nuevo país. En este sentido, el recurso a la Matrícula de 1637 nos permite de intuir cómo se desarrolló la vida de esta comunidad extranjera, a la vez que podemos captar la actitud de las autoridades y de la comunidad receptora con respecto a ella.

Introducció

D'ençà dels treballs pioners de Jordi Nadal i Emili Giralt sobre l'allau francesa a Catalunya,¹ han sovintejat els articles, treballs i recerques sobre aquest fenomen. Tanmateix, una bona part dels estudis realitzats han enfocat la seva atenció en les dades proporcionades pels llibres de matrimonis amb l'objectiu d'atansar-se al valor percentual d'aquest col·lectiu en un determinat territori.

Amb tot, per bé que així podem saber la proporció de nuvis d'origen ultrapiro-nenc casats en una parròquia, en canvi desconeixem les xarxes de sociabilitat que aquests nousvinguts van anar entreteixint a la localitat on es van establir. És evident que des de la seva arribada a la nova comunitat receptora fins al seu casament amb una donzella catalana deuriem passar uns anys d'aclimatació i d'integració.

Disposem d'alguns estudis que han aprofundit en la realitat d'aquest col·lectiu a la capital catalana. Per exemple, Nadal i Giralt van analitzar els registres de malalts de l'Hospital de la Santa Creu i els llibres de matrimonis de la parròquia de Sants Just i Pastor en el marc del seu estudi sobre la població catalana. Per la seva banda, el 1959 Moreu Rey va publicar un estudi sobre els immigrants francesos a Barcelona.² Igualment, cal esmentar el treball de Fargas, que ha aprofundit en el flux migratori francès a partir del registre parroquial de Sant Just i Pastor.³

Així doncs, més enllà de la cronologia de les arribades, la procedència geogràfica, les causes d'aquestes migracions i l'ofici exercit pels nousvinguts ultrapiro-nencs, ja analitzats en altres treballs, en aquesta comunicació intentarem esbrinar fins a quin punt aquest col·lectiu es va integrar sense gaires obstacles a la capital catalana. En aquest sentit, la presència de matrimonis entre francesos i l'establiment de relacions d'amistat i de tipus econòmic entre conciudadans palesaria la dificultat de determinats forasters per arrelar al nou país.

El recurs a les dades proporcionades per la matrícula de 1637⁴ i els testimonis dels coetanis ens permetrà intuir com es va desenvolupar la vida d'aquesta comu-

1. Jordi NADAL i Emili GIRALT, *La population catalane de 1553 a 1717. L'émigration française et les autres facteurs de son développement*, Paris, SEVPEN, 1960; i *La 'immigració francesa a Mataró durant el segle XVI*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1966.
2. Enric MOREU REY, *Els immigrants francesos a Barcelona (segles XVI al XVIII)*, Barcelona, IEC, 1959.
3. Maria ADELA FARGAS, «Movimientos del siglo XVI: la oleada de inmigrantes franceses y su integración en la Barcelona del siglo XVI», dins Jesús PRADELLS NADAL i José Ramón HINOJOSA MONTALVO (coord.), *En el umbral de la modernidad. El Mediterráneo europeo las ciudades en el tránsito de los siglos XV y XVI*, València, Generalitat Valenciana, 1990, vol. II, pág. 785-795.
4. ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), Consell d'Aragó, ll. 551, quadern 1.

nitat estrangera i com van ser rebuts per la societat d'acollida. Amb tot, cal recordar l'origen d'aquesta font: en el marc de les hostilitats amb França, es va ordenar la confecció d'una minuciosa matrícula. En aquest document s'hi havia de fer constar tots els francesos establerts a la costa catalana des de Salses fins Tortosa, els quals havien de declarar llurs noms, edat, procedència, nivell de riquesa, professió, anys de residència a Catalunya i a la localitat, estat civil, nacionalitat de l'esposa, nombre de fills i parents ubicats en el territori català.

A Barcelona, el doctor Joan Pau Xammar, acompanyat del notari Antich Servat, va resseguir «tots els carrers i cases de la dita ciutat, interrogant ab Jurament no sols als Francesos que ha trobat, sinó també als amos y domèstichs de las casas en què viuen y moltes voltas als vehins». Malauradament, i a diferència dels altres punts de la geografia catalana, a Barcelona es va ometre la procedència geogràfica, dada que ens hauria permès aprofundir encara més en les xarxes de sociabilitat creades per aquest col·lectiu.

Aquest cens dividí la ciutat en trenta circumscripcions establertes al voltant dels carrers principals, amb els seus adjacents o travessies; per exemple, el carrer dels Tallers i carrers veïns, carrer del Carme i carrers veïns o els tres carrers de Sant Pere. Ara bé, la divisió resultava força arbitrària, excepte en el cas de la Rambla o del Raval o del barri de Ribera, ja que era difícil de fer coincidir les circumscripcions adoptades el 1637 amb les divisions efectives de la ciutat.⁵

En el decurs d'aquesta comunicació, s'aprofundirà en tot un reguitzell d'elements, com ara el grau d'integració d'aquest col·lectiu, les xarxes de sociabilitat d'aquests nouvinguts i, finalment, l'actitud de les autoritats i de la comunitat receptora.

El grau d'arrelament

Segons el recompte de 1637, a la ciutat i el seu territori d'extramurs residien 1.297 caps de casa d'origen francès. Si ho comparem amb el recompte de 1640, els francesos representaven el 17,7% dels 7.319 focs d'aquest any. No obstant això, cal precisar que aquestes dades proporcionen una visió exagerada del pes demogràfic d'aquest col·lectiu, en la mesura que la major part de francesos estaven casats amb catalanes i els seus fills eren ja catalans. S'estima, doncs, que en base a una població d'uns 34.000 habitants, la proporció d'immigrants d'origen francès es reduïa al 4%.⁶

Tanmateix, la repercussió d'aquesta allau sobre la societat barcelonina hauria estat molt més gran del que les xifres indiquen. Tal com assenyala la bibliografia, els francesos residents a Barcelona es caracteritzaven per haver arribat en una edat òptima per treballar i reproduir-se, sense que la societat catalana hagués hagut de patir la càrrega del seu creixement i formació.⁷

5. MOREU, *Els immigrants francesos...*

6. Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ (dir.), *Història de Barcelona*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1991, volum IV, «Barcelona dins la Catalunya Moderna».

7. SOBREQÜÉS (dir.), *Història de Barcelona...*

Si, tal com reflecteixen els treballs publicats sobre la immigració francesa a Barcelona –la matrícula no especifica el seu origen geogràfic–, la majoria dels immigrants provenien de demarcacions que compartien moltes similituds (de llengua i cultura) amb Catalunya, la integració hauria d’haver estat relativament fàcil. En qualsevol societat, tant del passat com contemporània, un dels millors paràmetres per valorar el nivell d’integració dels nousvinguts és la proliferació o no d’enllaços mixtes. L’establiment de lligams efectius amb membres de la nova comunitat afavoreix una millor integració i això és el que va succeir amb determinats francesos que van aconseguir emparentar amb nissagues de la ciutat.

La matrícula de 1637 ens permet conèixer quin era l’estat civil d’aquest col·lectiu en un moment concret. Tanmateix, el fet que aquesta nòmina aplegui indistintament els francesos permanents i els temporers pot distorsionar els resultats. Així i tot, el seu estudi ens revela que la majoria eren homes de mitjana edat –aproximadament d’uns quaranta-sis anys– i casats amb catalanes en set de cada deu casos.

Els matriculats amb esposa d’origen francès són el tercer grup més nombrós. De manera significativa, i a diferència d’alguns punts de la geografia catalana, van proliferar tant els francesos casats amb franceses residents a Barcelona com aquells que tenien muller al seu país d’origen. En aquest últim cas, el fet de tenir l’esposa a França constituïa un obstacle, ja que impedia que poguessin integrar-se a la nova comunitat. La majoria eren immigrants temporers que periòdicament anaven a França per veure la família i dur les soldades recollides.

L’encreuament de l’edat d’arribada a Catalunya amb l’estat civil esdevé molt revelador, ja que evidencia que, com més joves arribaven, més augmentaven les probabilitats de casar-se amb una donzella del país. Així, dins el col·lectiu de matriculats casats a Catalunya, el grup més nombrós correspon a aquell que havia abandonat el seu país durant la infantesa. Disposem d’alguns exemples, com els de Bernat Camarada, del portal de Sant Antoni –arribat amb un any d’edat–; Bernat Casals, del carrer Comtal –arribat amb quatre anys– o Joan Roig de la Ribera de Mar –amb vuit anys. A més d’haver establert lligams familiars, en molts casos havien aconseguit la tinença d’alguna propietat.

En canvi, els forasters que van travessar la frontera de grans, aconseguïen emparentar amb famílies del país amb més dificultat. Molts d’ells ja tenien lligams als seus llocs d’origen i es van constituir en una mà d’obra temporera que periòdicament anava i venia de Catalunya a França. Aquest era el cas de Martin Colot, mosso de trenta anys, que des dels vint-i-set vivia a cavall entre Catalunya i França.

Al llarg del buidatge, s’han detectat, també, alguns enllaços integrats per francesos. En aquest cas, ens trobem amb dues casuístiques diferents; per una banda, la d’aquell nousvingut que ha emparentat al Principat amb una francesa o una filla de francès, i per l’altra, la d’aquell que ha vingut de França amb la seva esposa. Tot i que tradicionalment la historiografia havia considerat que la immigració de dones nascudes a l’altra vessant pirinenca hauria estat poc rellevant a causa de la duresa del viatge, la consulta de la matrícula de 1637 evidencia tot el contrari.⁸

8. Al Maresme, la presència de dones franceses immigrades va ser poc rellevant. En canvi a l’Alt Empordà sovinteja ven els casos de francesos casats amb una francesa de primera generació. Alexandra CAPDEVILA, «Les xarxes de sociabilitat dels immigrants francesos establerts a la comarca del Maresme durant el segle XVII», *XXIII Sessió d’estudis mataronins*, Mataró, 2007. De la mateixa autora: «Les característiques de la immigració occitana en terres de frontera. El cas de l’Alt Empordà al 1637», dins *El fet fronterer. Fronteres, relacions, intercanvis*, Figueres, (en premsa).

Per exemple, Ramon Capa, de setanta dos anys d'edat, confessava que havia arribat al Principat per primera vegada als cinquanta-tres i precisava que residia a Barcelona juntament amb la seva esposa d'origen francès i dos fills adults. En aquest cas, cal pensar –per l'edat que tenia quan va creuar els Pirineus– que s'hauria casat a França. Amb molta probabilitat, primer deuria arribar ell i en posteriors etapes s'anirien desplaçant la resta de membres de la família. Per exemple, un dels seus fills residia al Principat «desde muchacho», mentre que l'altre tot just feia un any que s'hi havia establert.

Un altre exemple significatiu és el de Joana Dadiu, de vint-i-cinc anys i casada amb un francès, el qual feia dos anys que residia França, que era el mateix temps que portava ella vivint al Principat. Cal dir, però, que tenia un germà a Catalunya. Tot plegat demostra que tot i ser, a grans trets, un flux migratori essencialment masculí, en determinats casos va comptar amb la presència de dones. Ara bé, és molt probable que aquestes provinguessin de zones properes a la frontera.

Malgrat que quantitativament no és molt rellevant el nombre de parelles integrades per un francès i per una filla de francès, resulta molt interessant, perquè ens mostra la importància i l'efectivitat d'aquestes xarxes de sociabilitat que progressivament aquests forasters havien anat teixint amb els seus compatriotes. En aquests casos, el fet de procedir de Comenge, de Rius o de Càors era merament circumstancial, ja que el més rellevant era el fet de compartir unes mateixes inquietuds i procedir del Migdia francès.

Les xarxes de sociabilitat

Encara que una part significativa d'aquests forasters va casar-se amb dones del país i es va anar integrant dins la nova comunitat d'acollida, una part important no va oblidar els seus orígens occitans. Així, a l'hora de buscar esposa, alguns van preferir maridar amb filles de francesos. D'altres, malgrat viure de manera permanent a la capital catalana, van procurar mantenir els lligams amb les seves àrees d'origen. És en aquest context que cal interpretar la presència de forasters amb familiars al Principat o bé el fet que a les deixes testamentàries tinguessin un record per als seus familiars de l'altra cantó dels Pirineus o que deixessin per escrit la seva voluntat que es diguessin misses a la seva memòria en el seu lloc d'origen. En el decurs d'aquest apartat, intentarem aprofundir en aquestes xarxes de sociabilitat que els forasters francesos van anar establint amb els seus compatriotes.

No obstant això, l'anàlisi de les dades aportades per la matrícula permet apreciar un predomini dels matriculats de Barcelona sense familiars al Principat: un 57,9% enfront als 35,6% que sí en tenien. En altres estudis realitzats en altres enclavaments de la geografia catalana, l'entrecruament de la dada de l'existència de familiars amb la de l'àrea de procedència ha revelat que a mesura que s'allunya ven de la frontera la presència de familiars tendia a decaure de manera progressiva.⁹ Així, a causa de la seva proximitat geogràfica, els oriünds de l'àrea pirinenca destaquen per tenir més familiars que els seus veïns de les altres zones del Migdia

9. Alexandra CAPDEVILA, «Les xarxes...».

francès. Igualment, destaca l'absència o la migradesa de lligams de parentesc entre els francesos procedents dels massissos centrals i les Terres Altes. En aquest cas, cal pensar que la distància afavoria que a la llarga els lligams s'anessin perdent. Malauradament, la manca de precisió en la Matrícula barcelonina de 1637 impedeix destriar de quina zona geogràfica procedien els matriculats amb familiars al Principat.

Tot amb tot, l'existència de vincles va constituir un dels principals mecanismes afavoridors d'arribada d'immigrants. Habitualment, hom resseguia la mateixa estratègia: després d'haver establert uns primers contactes amb la nova societat, el nouvingut afavoria el desplaçament dels altres membres de la família. En alguns casos, es tractava d'immigrants temporers que any rere any travessaven els Pirineus per treballar en la collita. En altres casos, es tractava de migracions amb una voluntat de permanència. En qualsevol cas, tant en les unes com en les altres les mateixes relacions familiars, veïnals o d'amistat afavoririen nous fluxos migratoris.

Segons Soulet, a causa del seu sistema organitzatiu, l'associació constituïa un principi bàsic en la vida dels pirinencs.¹⁰ Per això cal pensar que aquests fluxos migratoris no s'iniciaven de forma aïllada i individual, sinó que tenien lloc en el marc d'una pràctica col·lectiva forjada al llarg de diverses generacions. Amalric assenyalava alguns exemples que demostren que moltes vegades el viatge d'anada era organitzat per un grup de veïns procedents de poblacions properes.¹¹ En aquest sentit, la proliferació d'oriünds de determinades localitats franceses en una població catalana és el signe més evident d'aquest tipus de flux migratori de caràcter col·lectiu.

Gràcies al buidatge de les minutes notarials de la localitat d'Arnac, Granier va poder resseguir la trajectòria del banquer Antoni Andrieu, el qual, des de 1649 fins 1690, va guiar i escoltar cap a València gent de la província de Rouergues. En aquest cas, els immigrants eren encaminats en grup per Andrieu, el qual s'encarregava d'alimentar-los durant el trajecte. Una bona part d'aquests francesos eren els fills menors de famílies de petits propietaris; és a dir, gent d'extracció social baixa, però a vegades amb un ofici rendible.¹²

Per la seva banda, els estudis de Poitrineau confirmen també l'existència de tota una xarxa organitzativa encaminada a facilitar l'arribada i la integració dels joves francesos a la Península. L'examen dels arxius notarials francesos fet per ell en un període més tardà va permetre descobrir l'existència d'uns "Traités de conduite", que consistien a encomanar un jove immigrant a un altre ja establert en el país de destí. És en aquest context que cal interpretar la presència d'aprenents ultrapirinencs en casos d'artesans d'origen francès. Encara que per un període posterior i per una geografia diferent, les mateixes fonts informen de la presència dels anomenats "passadors"; és a dir individus que s'oferien a "passar" i a guiar grups d'immigrants cap el seu lloc de destinació a canvi d'una retribució econòmica.¹³ Qui sap si

10. Jean François SOULET, *La vie quotidienne dans les Pyrénées sous l'Ancien Régime du XVI au XVIII siècle*, Paris, Hachette, 1974, pàg. 58.

11. Jean Pierre AMALRIC, «Franceses en tierras de España. Una presencia mediadora en el Antiguo Régimen», dins Maria Begoña VILLAR GARCÍA i Pilar PEZZI CRISTÓBAL (dir.), *Los extranjeros en la España Moderna: Actas del I Coloquio Internacional*, Màlaga, Ministerio de Ciencia y Tecnología, 2003, vol. I, pàg. 23-27.

12. J. LORENZO, «Franceses en Valencia en 1674», dins VILLAR GARCÍA i PEZZI CRISTÓBAL (dir.), *Los extranjeros...*, vol. I, pàg. 459.

13. Xavier TORRES SANS, «Los sin papeles y los otros. Inmigraciones francesas en Cataluña (siglos XVI-XVII)», dins Manuel PIMENTEL (Coord.), *Procesos migratorios, economía y personas*, Almería, Instituto Cajamar, pàg. 347.

aquesta peculiaritat hauria estat un factor determinant en l'arrelament d'aquest tipus de corrent migratori i en la importància dels lligams efectius en aquesta zona de França.

Si procedim a repassar els vincles de parentiu més reiterats, evidenciem que van prevaler els lligams de tipus col·lateral. Sovintegen a les enquestes els novins que reconeixen tenir germans i cosins al Principat. Segueixen en ordre decreixent la presència de nebots. La resta de relacions familiars, oncles, pares i cunyats, va esdevenir merament testimonial. Per tant, de l'anàlisi dels diferents lligams familiars es desprèn que aquest flux migratori el protagonitzarien homes joves, de la mateixa edat, que marxarien junts de França a la recerca de feina. Una vegada arribats al Principat, les ofertes del mercat laboral els anirien disseminant per tota la geografia catalana.

Per exemple, cal destacar els germans Alemany. Primer s'havia desplaçat a Catalunya Joan Alemany, que arribà el 1617, amb vint anys. Dos anys després, ho havia fet el seu germà, a l'edat de quinze anys. Tots dos portaven, doncs, respectivament, vint i divuit anys de residència ininterrompuda al Principat, al llarg dels quals havien emparentat amb famílies catalanes.

Molt sovint, els familiars tendien a viure al mateix barri o fins i tot a compartir el mateix sostre, com és el cas dels germans Tuffau, al carrer Carders, els Rossell a la Ribera de Mar o els Alzamar al barri de la Palla. Sovint, però, aquesta col·laboració va anar més enllà del fet de compartir habitatge. En molts casos, s'han detectat germans, cosins, pares i fills, oncles i nebots, que realitzaven la mateixa feina. Per exemple, Betran Jaume, que residia al Principat des de 1619, treballava fora muralles com a moliner dels molins reials. El seu germà, Lluís, que havia arribat tres anys més tard, era també moliner. Aquesta estratègia no era un cas aïllat: a la nòmina de 1637 sovintegen els casos: com els Prats, que tenien un taller de construcció de cadires; els Pons, que eren pagesos a la Ribera de Mar; els Palet, que eren venedors al Born, o els Bonvehí, mossos de taverna.

En ocasions, al marge d'acollir-los a la seva llar, els immigrants francesos que ja estaven integrats els buscaven una feina dins el sector en què treballaven o bé els facilitaven els contactes que ells tenien amb els seus compatriotes perquè els n'oferissin. Per exemple, Joan Rossell, que treballava com a ferrer al barri de la Ribera de Mar, tenia com a mossos un francès anomenat Marc Dimas. Malauradament, desconeixem la procedència geogràfica d'aquests dos francesos, ja que és possible que vinguessin fins i tot de la mateixa localitat o d'una població veïna.

Un dels aspectes que crida més l'atenció d'aquesta xarxa entretejada pels immigrants francesos és que, malgrat que molts dels matriculats feia més de deu o quinze anys que havien marxat dels seus llocs d'origen, tot apunta a que continuaven mantenint els lligams amb la seva família a França, com ho demostra l'arribada de cosins, nebots i germans. Per exemple, Joan Alzamar havia arribat a terres catalanes el 1597, amb vint-i-vuit anys, i no va ser fins al cap de trenta anys, el 1627, que va arribar el seu nebot, Joan Esteve Alzamar. En el moment de confeccionar-se la matrícula, el nebot, de divuit anys, era solter; mentre que l'oncle, que en tenia gairebé setanta, era viudo sense fills. En aquest cas, és probable que haguessin arribat a una mena d'acord. L'oncle li oferia compartir el seu habitatge a canvi que el seu nebot tingués cura d'ell.

D'altra banda, l'anàlisi de la situació dels nouvinguts acabats d'arribar al Principat confirma la importància de la família com element afavoridor de la integració francesa. Així, Arnaldo Lalobera, que feia vuit mesos que havia marxat de França, confessava tenir cosins al Principat; Joan Ace, que en feia set, tenia dos germans; Francesc Crusades, que portava quatre mesos de residència, assenyalava tenir dos germans; i Jaume Borbó, que portava només tres mesos, tenia un oncle.

Com recorden Nadal i Giralt, els llibres diocesans de visites pastorals constitueixen una pista excel·lent per detectar la presència de francesos a les parròquies visitades.¹⁴ En efecte, l'acta aixecada pel notari eclesiàstic que acompanyava el bisbe o el seu delegat en tota inspecció solia incloure, en la descripció de cada un dels altars i dependències del temple, un esment de les agrupacions de fidels organitzades sota l'advocació dels respectius sants titulars. Aquestes associacions religioses –confraries, il·luminacions, devocions–, o bé tenien una base professional (per exemple de Sant Pere pels pescadors), o bé la tenien geogràfica. En aquest sentit, les agrupacions podien ser de població local o de gent forastera establerta a la parròquia.

En relació a la capital catalana, Moreu Rey exposa alguns exemples de confraries i corporacions que van restar vinculades a immigrants francesos. Per exemple, el 9 d'octubre de 1616, festa de Sant Dionís, patró del regne de França, el cònsol va obtenir del convent de menorets de Nostra Senyora de Jesús la donació d'un antic oratori i del terreny contigu per tal d'edificar-hi una capella francesa, seguint, d'aquesta manera, l'exemple de les que existien a Roma, Nàpols, Madrid, Sevilla o Lisboa, i que pertanyien a les corporacions de francesos establerts en aquelles ciutats. Aquesta cerimònia va comptar amb la presència tant del cònsol francès com dels principals negociants i artesans francesos afincats a Barcelona i els frares menorets oriünds del país veí. Uns dies més tard, el dia 30, i en presència de les mateixes autoritats, es va procedir a posar la primera pedra de la nova capella, que va ser erigida sota la doble protecció de sant Lluís, el rei, i del seu nebot, sant Lluís, bisbe de Tolosa. Aquell mateix dia, uns trenta francesos, membres de la confraria, presidits pel seu cònsol, van elegir els majorals i oficials de l'associació. A diferència d'algunes de les vint confraries d'origen francès creades al bisbat de Barcelona, la de la capital catalana va romandre des del segle XVII fins a la invasió napoleònica. En aquella capella s'hi van celebrar les festes de sant Lluís, així com altres cerimònies organitzades pels confreres. Ara bé, l'accés a la confraria va ser reservat als francesos o als «fills i néts de francesos, per línia masculina, encara que espanyols de nació». Finalment, Moreu Rey també fa esment de l'existència d'un cementiri anomenat “de Jesús” destinat a rebre les despulles de tots els francesos que hi volien ser enterrats, fet que confirma la rellevància d'aquest col·lectiu.¹⁵

14. NADAL, *La population...*

15. MOREU, *Els immigrants francesos...*, pàg.16.

L'actitud de les autoritats i de la societat davant els nousvinguts

En el seu viatge per terres catalanes, B. Joly, conseller del rei de França, remarca que l'aspecte físic dels barcelonins no era gaire diferent del que els viatgers estaven acostumats a veure «a causa del gran nombre de francesos, ja del tot arrelats, vinguts cada dia del Roerga, Auvèrnia, Llenguadoc o Gavaldà».¹⁶

Malgrat les afinitats lingüístiques i culturals, en determinats períodes especialment delicats –com en les guerres de Religió, la pesta de 1652-1653 i el tractat dels Pirineus de 1659– l'actitud de les autoritats i de la societat vers aquest col·lectiu que venia a treballar periòdicament a terres catalanes i que s'acabava casant amb donzelles del país va esdevenir molt crítica. De fet, els francesos van estar associats als dos mals endèmics que en aquells moments més afectaven a la societat i més preocupacions generaven a les autoritats: l'heretgia i el bandolerisme.

Així, davant el desenvolupament de l'heretgia protestant, el setembre de 1562, el virrei de Catalunya García de Toledo va exigir als francesos que entressin al Principat a partir de primers de gener de 1561 la presentació d'un certificat subministrat per les autoritats religioses de la seva diòcesi d'origen; tots aquells que no poguessin subministrar-la serien expulsats. L'any 1568, els gascons, sospitosos de possible convivència amb els hugonots, van tenir prohibit d'ensenyar i exercir funcions clericals al Principat. El gener de 1570, el virrei Diego Hurtado de Mendoza va prohibir als solters d'origen francès, molt menys integrats a la societat catalana que els casats, de posseir pedrenyals.¹⁷

En relació al bandolerisme, Xavier Torras ressenya el diagnòstic d'un militar responsable de la frontera pirinenca que, l'any 1542, assegurava:

Soy bien certificado que hoy hay en Cataluña siguiendo esta vida [de bandoleros] más de mil hombres y en ellos no hay catalanes sino [que] todos [son] gascones.¹⁸

Per la seva banda, Narcís Peralta, portaveu dels gremis barcelonins, corroborava aquesta opinió:

Experiencia tenemos desto en los muchos ladrones bandoleros que han ahorcado en este Principado por delitos graves, pues de los mil los nueve cientos son extrangeros.

Finalment, el mateix Peralta afegia:

Los primeros falsificadores de moneda han sido extrangeros.¹⁹

Més enllà d'aquests judicis, el tòpic es reproduïx a la literatura castellana. Així, segons Cervantes, els seguidors de Perot Rocaguinarda eren «los más gascones

16. MOREU, *Els immigrants francesos...*, pàg.16.

17. Christian BOURRET, *Les Pyrénées centrales du IX au XIX siècle. La formation progressive d'une frontière*, Aspet, Pyrègraph, 1995, pàg. 234.

18. TORRES, «Los sin papeles...», pàg. 347-356.

19. TORRES, «Los sin papeles...», pàg. 355-356.

gente rústica y desbaratada». Per la seva banda, Tirso de Molina afirmava de manera més categòrica que «gascones digo que parece herencia suya el profesar los robos». Malgrat tot, a través de les seves recerques, Torras ha demostrat que la vinculació dels immigrants francesos amb el bandolerisme va ser merament accidental.²⁰

D'una manera o altra, la societat va tendir a culpabilitzar als nousvinguts de tots els mals i problemàtiques del moment, ja fos el protestantisme, el bandolerisme o fins i tot la pesta. Així, la presència d'una epidèmia en territori peninsular l'any 1631 va ser aprofitada per establir un vincle entre la difusió de les epidèmies i els moviments de població. Quelcom semblant va succeir quan va tenir lloc la terrible pesta de 1652-1653.

L'any 1659, la mutilació del Principat va accentuar encara més l'animositat contra els francesos i va provocar importants moviments de població. Les autoritats franceses van tendir a adjudicar als catalans refugiats al Rosselló-Cerdanya els béns confiscats a aquells que havien emigrat al Principat. Tanmateix, les autoritats espanyoles van fer el mateix en sentit invers.

Més enllà dels esdeveniments polítics, en la quotidianitat del dia a dia també van sovintejar els recels i les desconfiances. Així, per exemple, les paraules d'un català filipista sobre la presència francesa a Catalunya esdevenen molt il·lustratives, perquè traspuen quina era l'opinió de la societat catalana en relació als francesos. Segons Rocabertí:

El mayor agravio que se dize a un natural es que tiene quarto de francés.²¹

Confirma la importància quantitativa d'aquest col·lectiu els escrits de Pere Gil:

Y així, foragitats tot los moros, restà Catalunya habitada sols de cathalans y francesos.

Sens dubte, els termes als quals Esteve de Corbera recorre per definir els francesos esdevenen paradigmàtics.²² Segons aquest cronista, els immigrants francesos són «Gente servil, de condición baja y soez, que idolatra en el interés y que por él se aventura a cualquier trabajo y ejercicio, por vil y abatido que sea» i que treballen «en todo lo que imagina les ha de ser de algun provecho».

La documentació consultada no permet arribar a precisar si els nousvinguts van ser ben acollits o no. Ara bé, de la lectura de la matrícula de 1637 es desprèn que molts d'aquests nousvinguts van acabar servint a les famílies més benestants i més influents de la Barcelona del segle XVII. Per exemple, sovintegen els francesos que van ser cotxers i criats de membres del Consell Reial, de ciutadans honrats de Barcelona, de notaris, de mercaders i de famílies aristocràtiques com els Pinós o els Rocabertí. Disposem d'alguns casos molt reveladors. Així, Joan Delforn precisava que era criat de Thomàs Fontanet, que era «lugarteniente en el oficio de balle

20. TORRES, «Los sin papeles...», pàg. 355-356.

21. Jordi NADAL i Emili GIRALT, *Immigració i redreç demogràfic. Els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*, Vic, Eumo, 2000, pàg. 30.

22. Esteve CORBERA, *Cataluña Ilustrada. Contiene su descripción en comun y particular con las Poblaciones, Dominios y Successos, desde el principio del Mundo asta que por el valor de su Nobleza fue libre de la Opresión Sarracena*, Nàpols, 1678, pàg. 31.

general de Catalunya»; o Bernardo Eras, que va arribar a ser cotxer de Miquel Sala, «que era regente del Principado y condados»; o Pedro Ras, que fou cotxer «del canónigo [Pau] Claris».

Tot amb tot, davant les limitacions documentals de l'època per aproximar-nos a la percepció que van tenir els barcelonins davant l'onada immigratòria occitana, el recurs als refranysers i cançoners populars catalans pot esdevenir un mitjà idoni per copsar l'actitud de la societat en relació a aquests forasters.

Així, una primera constatació és l'arrelament de la denominació despectiva "gavatx" i una altra és la malfiança i els recels que suscitava aquest col·lectiu entre les classes populars. Així, per exemple, els refranysers populars alertaven les mares de no casar les seves filles amb francesos:

Ai mares que teniu filles, no les deu a cap gavatx, que a les primeres renyines: Adéu, que a França me'n vaig.²³

En un altre cas, es feia esment a les desconfiança que despertava aquests individus ja que advertia que «de gavatx i de porc, no te'n fïis viu ni mort»²⁴ i que «no és bon francès si t'atè el que t'ha promès».²⁵ Finalment, la impopularitat dels francesos en els refranyer català arribava l'extrem que s'equiparava els francesos amb els porcs «passa, gavatx; passa, porc»²⁶ i se'ls titllava d'aficionats a la beguda:

Quatre francesos, vuit borratxos; quatre italians, vuit músics.²⁷

Més enllà del refranyer popular, el cançoner català està plagat de referències de caire despectiu i negatiu envers aquest col·lectiu. Un exemple molt significatiu és el de la cançó titulada "Per cridar la mandra". Aquesta tonada era cantada pels segadors quan l'amo no els tractava prou bé en el menjar. L'amo solia donar-se per entès i millorava la ració als segadors per tal d'evitar el perjudici que li reportaria la mandra dels treballadors. Significativament, en el decurs d'aquesta romança es fa referència explícita als francesos que venien a la Península a treballar com a segadors:²⁸

Ai, quina mandra que tinc!
 Ai, quina mandra!
 Gavatxot, mal gavatxot,
 que véns a Espanya,
 que no saps segar amb la falç,
 i portes dalla!
 Ai, quina mandra que tinc!
 Ai, quina mandra!
 Gavatxot, mal gavatxot,
 que véns a Espanya

23. Joan AMADES, *Folklore de Catalunya. Cançoner. Cançons, refranys i endevinalles*, Barcelona, Selecta i Catalònia, 1982.

24. AMADES, *Folklore...*

25. Anna PARÉS, *Tots els refranys catalans*, Barcelona, Edicions 62, 1999.

26. PARÉS, *Tots...*

27. PARÉS, *Tots...*

28. AMADES, *Folklore...*, pàg. 505.

bé et podies trencar el coll
 o bé una cama.
 Ai, quina mandra que tinc!
 Ai, quina mandra!
 Ai, quina mandra que tinc!
 Ai, quina mandra!
 Ai, quina mandra que tinc!
 Ai, quina mandra!

En una altra lletra, s'evidencia els recels que despertava entre la societat aquests nousvinguts. La voluntat d'arrelament i l'ambició d'aquests forasters suscitava no poques suspicàcies entre els catalans, com podem apreciar en la cançó del "Gavatxot":²⁹

Si n'hi havia un gavatxot,
diri, diri, diridot,
 que ha vingut de França
 mal calçat i mal vestit
diri, diri, diridit,
 Se n'ha entrat a la dansa,
diri, diri, diri, diri, diri dom;
diri, dom, dom, dom.
 Les noies d'aquell veïnat
 n'han tingut planyença.
 Li han donat uns pantalons
 sense cames ni botons.
 Li ha donat un camiset
 sense faldar ni mànegues.
 Li han dat uns calçotets
 sense vetes ni gafets.
 Li han dat uns mitjonots
 que les mosques hi passen.
 Li han dat uns sabatots
 que tots prou se desfeien.
 Li han dat un giponot
 que no valia gaire.
 Li han dat un barretot
 de cuixes de paraire.
 Quan se n'ha vist tan mudat
 ja parla de casar-se.
 Minyona vol buscar
 de molt grossa soldada.
 Noia pobra no vol,
 que la vol potentada,
 que anant mudat com va
 fàcil serà trobar-la.

29. AMADES, *Folklore...*, pàg. 100.

Malauradament, com succeeix encara avui, aquests nouvinguts haurien estat rebuts amb no pocs recels. La seva indefensió –la majoria fugien de la misèria de les seves poblacions d’origen– i la seva necessitat de treballar els hauria constituït en una víctima propiciatòria de l’explotació pagesa. Alguns haurien patit les conseqüències d’una certa xenofòbia, d’aquí la utilització del terme despectiu “gavatx”. Amb tot, els anys de convivència van contribuir a la seva integració i es van anar creant noves xarxes de relació amb els habitants de la població receptora. En alguns casos, aquest col·lectiu va aconseguir maridar amb donzelles catalanes i va contribuir a fundar noves nissagues. En canvi, d’altres es van configurar en una mà d’obra flotant a cavall entre França i Catalunya. Tanmateix, el fet que periòdicament retornessin al país i que aconseguissin entrar a servir en les cases de les famílies més influents de la Barcelona del segle XVII evidencia que, malgrat les suspicàcies, els recels i els dictàmens de les autoritats, van ser ben acollits a Catalunya en general i a Barcelona en particular.